

Obecnie otrzymujemy w ramach studiów i prac wydawniczych związanych z postacią Thomasiusa (Thomasiana, Heft 5) zbiór rozpraw jakie Thomasius poświęcił sprawie procesów przeciw czarownicom, rozpraw, które stanowiły niewątpliwie jedno z najdonioślejszych wydarzeń w dziejach wczesnego Oświecenia w Europie². Wydawca podjął w ten sposób kontynuację swych dawniejszych zamierzeń, których pierwszym rezultatem była ogłoszona w 1960 r. edycja rozprawy Thomasiusa o stosowaniu tortur³. Omawiana dziś publikacja zawiera dwujęzyczne, łacińskie i niemieckie, teksty dwóch dzieł Thomasiusa: *Dissertatio de crimine magiae* oraz *Dissertatio de origine ac progressu processus inquisitorii sagas*⁴ oraz wyjątki z wykładów Thomasiusa z 1702 r. związanych z problematyką procesów przeciw czarom. Wydawca poza indeksem osobowym stanowiącym zarazem wykaz literatury cytowanej przez Thomasiusa, zaopatrzył publikację związłą przedmową (s. 13 - 30), w której jednakże nie wyszedł poza ramy okoliczności związanych bezpośrednio z powstaniem publikowanych tekstów. Niewątpliwie nadszedł już czas, by postać Thomasiusa doczekała się wyczerpującej, całościowej rozprawy wyłącznie jego działalności poświęconej. Dla dziejów wczesnego Oświecenia w Europie to chyba jeden z najpilniejszych postulatów.

STANISŁAW SALMONOWICZ (Toruń)

Annali di Storia del Diritto, t. IX, Mediolan 1965, ss. 597.

Kontynuując na łamach CPH omawianie tego włoskiego czasopisma historyczno-prawnego (recenzje z tomów I - VIII w poprzednich zeszytach CPH) przedstawiamy obecnie tom IX, którego układ i koncepcja wydawnicza odbiega zupełnie od tomów poprzednich. Podczas gdy dotychczasowe roczniki były zbiorami artykułów, rozpraw i recenzji różnych autorów, tom IX poświęcono tylko jednemu autorowi, zmarłemu niedawno znakomitemu historykowi prawa, Francesco Calasso. Redakcja Annali postanowiła w ten sposób uczcić pamięć założyciela i redaktora tego czasopisma, które w ostatnich latach osiągnęło dużą popularność także poza granicami Włoch.

Sylwetkę Calasso jako uczonego i pedagoga omówił na wstępie Guido Astuti. Dalej znajdujemy bibliografię prac Calasso (za lata 1928 - 1966), obejmującą 203 pozycje, w tym także wykaz wydawnictw seryjnych oraz czasopism i encyklopedii redagowanych przez niego.

nowsza ocenę syntetyczną roli Hommela dał E. Heintz w rozprawie *L'influenza di Beccaria sulla legislazione e la dottrina tedesca*, w: *Secondo centenario della pubblicazione dell' opera „Dei delitti e delle pene” di Cesare Beccaria*, Academia Nazionale dei Lincei, CCCLXII — 1965, Quaderno 71, Roma 1965.

² Por. ogólnie moje uwagi w art. *Z problematyki procesów o czary. Uwagi na marginesie najnowszej literatury*, CPH, XIII, 2, 1961. Sprawom tym poświęcono w ostatnich latach dwie próby ujęć ogólnych: K. Baschwitz, *Hexen und Hexenprozesse. Die Geschichte eines Massenwahns*, I wyd. München 1963, wyd. II w 1966 Deutscher Taschenbuch Verlag, München, oraz w ramach kolekcji „Que sais-je?” zgrabna próba ujęcia całości przez dobrego znawcę tych zagadnień: J. Palou, *La sorcellerie*, Paris 1960 I wyd. Autorowi przecież zarzucić można zbyt skromne ujmowanie spraw nie francuskich.

³ Ch. Thomasius, *Über die Folter. Untersuchungen zur Geschichte der Folter*, Weimar 1960. Ogólnie o przełomowej roli Thomasiusa w tych latach dla rozwoju oświeczonej myśli niemieckiej por. uwagi E. Wintera w jego znakomitej próbie syntezy jaką stanowi dzieło pt. *Frühaufklärung. Der Kampf gegen den Konfessionalismus in Mittel- und Osteuropa und die deutsch-slavisches Begegnung*, Akademie-Verlag, Berlin 1966, zwł. s. 64 n.

⁴ Wydania łacińskie z 1701 i 1712, niemieckie ówczesne respective z 1704 i 1712.

Właściwą treść tomu stanowi przedruk mniej znanych prac Calasso. Przypomniano więc drobne rozprawy i artykuły publikowane w periodykach prowincjonalnych lub np. opracowania haseł dla encyklopedii. Artykuły ułożono nie chronologicznie, lecz problemowo: a więc najpierw publikacje dotyczące ogólnie *ius commune* i jego znaczenia w Europie, encyklopedyczne wiadomości o *ius commune*, a następnie już merytoryczne studia o instytucjach tego prawa (np. *Ius publicum e ius privatum nel diritto comune classico*, s. 59 i n.). Odrębną grupę stanowią prace na temat średniowiecznego prawa włoskiego (nie tylko powszechnego, ale i innych praw stosowanych w średniowiecznej Italii), np. artykuł pt. *Origini italiane della formula „Rex in regno suo est imperator”*, s. 113, i n., wreszcie ostatnie prace: *Accertamento negoziale e processuale di diritti nell'alto Medio Evo*, s. 172 i n. oraz obszerny referat wygłoszony na kongresie w Spoleto w 1961 r. pt. *Il problema istituzionale dell'ordinamento barbarico in Italia*, s. 207 i n.

Niemalą grupę stanowią prace poświęcone Italii południowej, tamtejszym miastom i ich statutom (*La città nell'Italia meridionale dal sec. IX al XI*; *La città nell'Italia meridionale durante l'età normanna*; *La dottrina degli statuti per l'Italia meridionale*; *Studi sul commento ai „Tress libri” di Luca da Penna. La nascita e i metodii dell'opera*, s. 235 - 369. W końcowej części tomu zebrano nekrologii i recenzje, które wyszły spod pióra Calasso.

Tom IX ASD udostępnia więc szerszemu kręgowi czytelników mniejsze prace uczonego, znanego przede wszystkim jako autora monografii i obszernych podręczników historii prawa włoskiego.

IRENA MALINOWSKA-KWIATKOWSKA (Kraków)

Rassegna degli Archivi di Stato, rocznik XXVII, n. 1 - 3, Rzym 1967, ss. 600 i rocznik XXVIII, n. 1, Rzym 1968, ss. 286.

Już od 28 lat ukazuje się w Rzymie staraniem dyrekcji włoskich archiwów państwowych kwartalnik poświęcony problemom archiwistyki i historii. Początkowo wychodził on pod nazwą „Notizie degli Archivi di Stato”. Obecna nazwa („Rassegna degli Archivi”) jest wyrazem zmiany profilu pisma. Redakcja stara się bowiem przekształcić biuletyn dyrekcji archiwów w czasopismo publikujące także rozprawy naukowe i materiały, które mogą interesować nie tylko archiwistów, ale historyków, prawników i w ogóle humanistów. Pismo to publikuje też niejednokrotnie teksty rękopisów znajdujących się we włoskich archiwach.

W omawianych rocznikach opublikowano np. dokumenty archiwalne dotyczące życia gospodarczego Włoch środkowych na przełomie XVIII i XIX w. (wyniki ankiety zarządzanej przez Napoleona w Umbrii i w Lacjum w 1809 - 1810 r., opublikowane przez Renzo De Filice, *Rassegna* 1968, n. 1, s. 69 - 101), drobne teksty statutowe (statut Trevenzuolo z 1217 r.) i in.

Z rozpraw ogłoszonych w ostatnich numerach *Rassegna* trzeba przede wszystkim zwrócić uwagę na obszerny artykuł Giangiacomo Musso (Uniw. w Genui) o działalności stowarzyszeń i spółek genueńskich w Bizancjum po r. 1453, oparty na dokładnej kwerendzie archiwalnej (*Nuovi documenti dell'Archivio di Stato di Genova sui Genovesi e il Levante nel secondo Quattrocento*, *Rassegna* 1967, n. 2 - 3, s. 443 - 495). Pozostałe prace, których dokładne omówienie nie byłoby tu celowe ze względu na ich czysto historyczny lub archiwistyczny charakter, dotyczą przede wszystkim metodologii archiwistyki i innych zagadnień ogólnych (np. Vito Tirelli, *Tendenze storiografiche medievistiche attuali e prospettive archivistiche*, *Rass.* 1967, n. 2 - 3, s. 291 - 329; Antonio Allocati, *Rapporti tra storiografia e archivi nello studio dell'età moderna*, *ibid.*, s. 330 - 354; Claudio Pavone, *La storiografia*